

УДК 378.22:37.013.75:811.111(075.8)

ПРАКТИКООРІЄНТОВАНЕ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ СТАРШОКЛАСНИКІВ З ДЦП: МОЖЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ

Щерба Н. С.

Анотація. Основною інновацією сучасної української середньої освіти учнів з інвалідністю є запровадження інклюзивної освіти. На її шляху постає низка перепон, серед яких: неготовність суспільства визнати свою різноманітність позитивним фактором, неготовність учителів адаптувати навчальний процес до можливостей, труднощів і особливих освітніх потреб дітей з інвалідністю та, нарешті, неготовність самих дітей цієї категорії зайняти активну життєву позицію та рухатись до максимально посиленої самостійності. Стратегічною метою освіти є забезпечення соціальної інтеграції всіх дітей без винятку. Однак недостатня практична орієнтація української школи призводить до того, що випускники не мають можливості повною мірою оволодіти ключовими компетентностями, зазначеними в Концептуальних засадах реформування середньої школи (НУШ), до яких належать зокрема: вміння вчитись протягом життя, ініціативність і підприємливість, соціальна і громадянська компетентності тощо.

Для вирішення вказаної суперечності автор статті уточнює значення поняття «практикоорієнтоване навчання іноземної мови учнів з особливими освітніми потребами», використовуючи для цього метод контент-аналізу, та пропонує класифікацію відповідних освітніх і навчальних заходів у взаємозв'язку з рівнем володіння іноземною мовою учнями з ДЦП, їх можливостями, труднощами та особливими освітніми потребами. Пропонується розподіляти заходи на 3 основні типи: організаційні, навчальні і практичні. Перший тип передбачає врахування в освітньому і навчальному процесі індивідуальних особливостей учнів, а решта – представляє заходи, спрямовані на підвищення готовності учня до активної життєдіяльності в соціумі засобами предмета «Іноземна мова».

Постановка проблеми. Вітчизняна система середньої освіти проходить сьогодні складний шлях гуманізації, очікуваним результатом якої має стати виважена та дієва інклюзія дітей з інвалідністю, яка б слугувала підґрунтям для їх ефективної подальшої соціальної інтеграції. На заваді цьому процесу подекуди стоїть неготовність суспільства адекватно реагувати на свою різноманітність, що виражається в соціальній ізоляції і сегрегації дітей з обмеженими можливостями. За дослідженням ЮНІСЕФ прийняти людину з інвалідністю у своє близьке оточення готові лише 13% українців і тільки 30% батьків позитивно сприймають спільне навчання їх дітей з цією категорією учнів [1]. Все це є ознаками того, що значний відсоток наших співгромадян досі підтримують рудиментарні ізоляційні моделі інвалідності, тобто вважають правильним такий устрій суспільства, де люди з обмеженнями є меншовартісними, й тому мають бути сегреговані. Описана ситуація є неприйнятною, оскільки вона призводить до дискримінації осіб з інвалідністю.

За останні десятиріччя в Україні ратифіковано ключові міжнародні документи з прав людини, що захищають осіб з обмеженими можливостями. Так згідно з Декларацією про права інвалідів, ця категорія осіб має невід'ємне право на забезпечення максимально нормального і повноцінного життя та заходи, що дозволили б їм набути максимальної самостійності [2]. У Санберзькій Декларації наголошується на їх праві на повний доступ до освіти [3]. А за матеріалами Конвенції ООН про права дитини, неповноцінна в розумовому чи фізичному відношенні дитина має право на надання їй ефективного доступу до послуг у галузі освіти таким чином, який призводить до найбільш повного її втягнення в соціальне життя [4]. Наведені положення підтримуються в чинній вітчизняній освітньо-нормативній документації та вказують на те, що саме на освіту покладається стратегічна місія забезпечення подальшої соціальної інтеграції дітей з інвалідністю. Проте, як зазначила Міністр освіти Л. Гриневич, вітчизняна школа не формує в учнів низки ключових компетентностей, серед яких соціальні та громадянські

компетентності, ініціативність і підприємливість [5], що пояснюється її недостатньою практичною спрямованістю. Ця *суперечність* підлягає осмисленню та вирішенню.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття «інвалідність», «дитина-інвалід» і «особа з особливими освітніми потребами» (ООП) визначені в міжнародних і вітчизняних освітньо-нормативних документах [див. напр., 6-8]. Термін «дитячий церебральний параліч» і його форми висвітлені у працях таких науковців, як: Дж. Казаувієлх, 1827; П. Делпеч, 1830; У. Дж. Літл, 1853, 1862; З. Фрейд, 1893; Дж. Ентон, 1903; А. І. Бетем, 1905; О. Фостер, 1910; У. Фелбс, 1940, 1950; Ф. Форд, 1944; К. Бобат, Б. Бобат, 1964, 1983; Д. Р. Штульман, О. С. Левін, 2002 та ін. Найповніша сучасна наукова класифікація форм ДЦП, що є співвідсною зі старшим шкільним віком, запропонована Л. О. Бадалян, Л. Т. Журбою, О. В. Тімоніною, 1988. Питання інтегрованої та інклюзивної середньої освіти дітей з інвалідністю вивчались: А. М. Зотовою, 1997; Л. М. Шипіциною, 2000; С. М. Томчук, 2004; Л. І. Даниленко, 2007; Л. В. Калмиковою, 2007; А. А. Колупаєвою, Н. З. Софій, Ю. М. Найдю, 2007, Сокольніковою, О.В., 2007; Н. Н. Малофєєвим, Н. Д. Шматко, 2008; А. А. Колупаєвою, 2009; Т. Ілляшенко, 2009; І. О. Калініченко, 2011; К. Perles, 2012 та ін. Проблематика практичної орієнтації навчального процесу досліджувалась: Т. В. Горбуновою, 2010; Ю. Н. Бахметовою, 2012; Г. В. Горбенко, 2015; Т. В. Житник; 2015; В. Ю. Ванієвою, 2016; М. М. Кордою, А. Г. Шульгай, А. А. Гудимою, С. Й. Запорожан, 2016; Т. В. Ашутіною, 2017 та ін. Питання практичної орієнтації середньої освіти розглянуті у працях таких науковців, як: І. Ю. Калугіна, 2000; Е. А. Беловолова, 2006; М. К. Алферєва, 2013; А. Г. Мордкович, П. В. Семенов, 2010; Л. В. Гуляєва, 2016.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Проведений аналіз наукової літератури вказав на відсутність досліджень, що стосувались би реалізації практикоорієнтованого навчання іноземної мови

(ІМ) старшокласників із ООП і, зокрема заходів, що сприяли б його запровадженню в умовах середньої освіти старшокласників з ДЦП.

Зважаючи на вказану вище суперечність, **метою** цієї публікації стала розробка типології заходів практикоорієнтованого навчання ІМ старшокласників з ДЦП. **Завданнями** було обрано: тлумачення понять «практикоорієнтоване навчання ІМ старшокласників з ДЦП» і «заходи реалізації практикоорієнтованого навчання ІМ», а також визначення типів останніх.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для вирішення поставленої мети нами було проведено контент-аналіз 61 визначення поняття «практикоорієнтоване навчання у школі». Його було визначено як: поєднання навчальної та практичної діяльності при вирішенні життєво важливих завдань і проблем, що дозволяє отримати нові знання і сформувати досвід їх використання за рахунок емоційного та пізнавального наповнення творчого пошуку учнів і забезпечення профорієнтації. У контексті іншомовної освіти старшокласників з ООП поняття було уточнено наступним чином: *це організований двосторонній процес розвитку іншомовної комунікативної компетентності учнів як передумови їх соціальної інтеграції, що реалізується за рахунок вирішення ними життєво важливих завдань і проблем у ході поєднання навчальної та практичної (й зокрема, квазіпрофесійної) діяльності, а також емоційного і пізнавального наповнення творчого пошуку.*

Для обмеження кола вказаних вище *життєво важливих проблем і завдань* нами було вивчено список *ключових компетентностей*, поданий у Концептуальних засадах реформування середньої школи [9, с. 11-12]. Перші 5 компетентностей у ньому виявили безпосереднє відношення до освітнього процесу, оскільки формуються у вивченні окремих предметів чи предметних блоків (як-от: спілкування рідною та іноземною мовами, математична та інформаційно-цифрова компетентність, а також компетентності у природничих науках і технологіях). Наступні 5 – були пов'язані з життям

людини поза навчальним закладом і повніше співвідносились із поняттям «життєво важливі проблеми і завдання». До них належать:

- уміння вчитись упродовж життя;
- ініціативність і підприємливість;
- соціальна та громадянська компетентності;
- обізнаність та самовираження у сфері культури;
- екологічна грамотність і здорове життя [9, с. 11-12].

Для подальшого звуження кола життєво важливих проблем і завдань, у межах яких має здійснюватись практикоорієнтоване навчання ІМ учнів з особливими освітніми потребами, в серпні 2018 року нами було проведено анкетування серед 35 батьків / опікунів підлітків із інвалідністю. Із запропонованого списку респонденти обирали 1 чи декілька відповідей на запитання: «Які можливості дасть у майбутньому вашій дитині вивчення іноземної мови?» (див. табл. 1).

Відсоткове співвідношення у 3-й колонці табл. 1 було вираховано як відношення кількості виборів варіанту відповіді (у 2-й) до загальної кількості заповнених анкет. Як видно з таблиці, на думку батьків / опікунів, ІМ знадобиться учням з інвалідністю *найбільше* в таких *соціально-побутових* контекстах, як: дружба та спілкування з іноземцями (69%, соціальна компетентність), проведення подорожей і реабілітації за кордоном (60%, здорове життя, ініціативність і підприємливість), побутовий переклад (40%, ініціативність і підприємливість, навчання упродовж життя).

Таблиця 1

Результати анкетування батьків / опікунів

№	Обрані варіанти відповідей	% осіб, що вибрали варіант
1.	Дружба та спілкування з іноземцями в Україні чи за кордоном.	69%

2.	Проведення подорожей чи реабілітації за кордоном.	60%
3.	Побутовий переклад (інструкцій, етикеток, рецептів тощо).	40%
4.	Всебічний розвиток за рахунок читання іноземної літератури та перегляду фільмів.	29%
5.	Навчання за кордоном / освоєння професій, що передбачають використання іноземної мови (наприклад, письмовий перекладач).	23%
6.	Робота в іноземних компаніях (зокрема, віддалена).	20%
7.	Зайнятість.	3%

Професійну сферу спілкування обрали доступною для учнів з ДЦП лише 20%-23% респондентів (запитання 5-6: ініціативність і підприємливість, соціальна компетентність, навчання впродовж життя). Таким чином матеріали табл. 1 можуть служити контекстом для моделювання життєво важливих повсякденних і квазіпрофесійних проблем і завдань, включаючи їх у зміст навчання ІМ учнів з ООП.

Аналіз результатів проведеного анкетування, а також практика навчання учнів з ООП в системі неформальної освіти (27.11.2018-01.06.2019) дозволили нам створити типологію освітніх і навчальних заходів, спрямованих на реалізацію практикоорієнтованого навчання ІМ (див. табл. 2 і рис. 1).

Як видно з таблиці 2 і рисунка 1, перші 3 заходи (1.1.-1.3.) дозволяють врахувати особливості учня в освітньому та навчальному процесі, а решта покликані підготувати його до максимально самостійної життєдіяльності в суспільстві. Таким чином, їх комплексне застосування у навчанні ІМ враховує двосторонній характер соціальної інтеграції.

Подальша класифікація представлена на рис. 1: всі заходи, спрямовані на реалізацію практикоорієнтованого навчання ІМ, можна умовно розподілити на **3 типи**: організаційні, навчальні і практичні:

- *організаційні заходи* – це дії з боку МОН України, Інклюзивно-ресурсних центрів, адміністрацій закладів середньої освіти та вчителів ІМ, спрямовані на врахування можливостей, труднощів, інтересів та особливих освітніх потреб учня при організації освітнього і навчального процесу;

Таблиця 2

Співвідношення заходів практичної орієнтації навчання та рівнів володіння ІМ

Цілі	Заходи, що забезпечують практичну орієнтацію вивчення іноземної мови	Рівні володіння ІМ
1. Розвиток в учнів здатності використовувати ІМ для спілкування	1.1. Врахування рівня володіння ІМ, можливостей, навчальних труднощів та ООП суб'єктів навчання при підборі форми освіти, а також засобів, методів і форм навчання.	0+
	1.2. Обґрунтування доцільності виконання учнем запропонованих йому завдань, вивчення тем (їх користі та подальшого практичного застосування, а також зв'язку з повсякденним життям).	0+
	1.3. Укладання учнями портфолію, що містить їх найкращі роботи з іноземної мови	0+
	1.4. Виконання учнями вправ на відтворення, трансформацію та укладання за зразком мовленнєвих продуктів у межах тем, ситуацій, форм і жанрів спілкування, передбачених Програмою відповідного етапу середньої освіти.	0+
	1.5. Створення учнями мовленнєвих продуктів у	

	межах жанрів, форм, розмовних тем і ситуацій, передбачених Програмою відповідного етапу.	(близький до) А1+
	1.6. Організація спілкування з носіями ІМ.	

<p>2. Розвиток в учнів здатності використовувати ІМ для вирішення повсякденних завдань і проблем</p>	<p>2.1. Аналіз із учнями способів вирішення особистісно значущих повсякденних проблемних завдань на матеріалі діалогів, полілогів, текстів, аудіотекстів, відео уривків тощо.</p>	<p>A1+</p>
	<p>2.2. Виконання під керівництвом учителя значущих для учнів повсякденних проблемних завдань із наступним укладанням мовленнєвих продуктів, передбачених Програмою відповідного етапу.</p>	<p>A1+</p>
	<p>2.3. Самостійне виконання учнями проблемних завдань повсякденного характеру з подальшим укладанням мовленнєвих продуктів, передбачених Програмою відповідного етапу.</p>	<p>(близький до) A2+</p>
	<p>2.4. Участь учнів у спеціально створених ситуаціях взаємодії з носіями ІМ з метою спільного вирішення повсякденних задач і проблем.</p>	<p>A2+</p>
<p>3. Розвиток здатності користуватись ІМ для розв'язання квазіпрофесійних проблем і завдань</p>	<p>3.1. Аналіз способів вирішення посильних і цікавих для учнів проблемних задач, які виникають у професійній сфері, на матеріалі діалогів, полілогів, текстів, аудіотекстів, відео уривків, кейсів тощо.</p>	<p>A2+</p>
	<p>3.2. Вирішення під керівництвом учителя посильних і цікавих для учнів проблемних задач (проектів, кейсів), характерних для окремих професій, з подальшим укладанням мовленнєвих продуктів, передбачених Програмою етапу.</p>	<p>A2+</p>
	<p>3.3. Самостійне вирішення учнями посильних і цікавих проблемних задач (проектів, кейсів), що виникають у професійній сфері, з подальшою презентацією результатів у вигляді мовленнєвих продуктів, передбачених відповідною Програмою.</p>	<p>(близький до) B1+</p>

	3.4. Участь учнів у спеціально організованій взаємодії з носіями ІМ з метою спільного вирішення посильних і цікавих для них проблемних задач, що виникають у сфері професійної діяльності.	B1+
--	--	------------

- *навчальні заходи* – це умовно-комунікативні та комунікативні вправи і завдання з ІМ, що готують учнів до вирішення практичних проблем і задач (повсякденних і квазіпрофесійних) засобами ІМ; вони поділяються на ті, що мають і не мають проблемного характеру;
- *практичні заходи* – це включення учня в посильні і доступні для нього реально існуючі ситуації міжкультурної взаємодії, що передбачають вирішення певних практичних проблем і задач – повсякденного характеру чи пов’язаних із певною професійною діяльністю.

Рис. 1. Типологія заходів, що сприяють реалізації практикоорієнтованого навчання ІМ

Висновки та перспективи подальших розвідок. Організація практикоорієнтованого навчання ІМ є корисною для всіх учнів без виключення, оскільки вона дозволить мінімізувати суттєву ваду сучасної вітчизняної освіти – її недостатню практичну орієнтацію. Однак у випадку іншомовної освіти дітей з ООП доцільно проводити попереднє дослідження індивідуальних особливостей учнів з метою максимально точного визначення їх інтересів, професійних установок, можливостей, навчальних труднощів, а також наявних особливих освітніх потреб.

Перспективою для подальшої роботи в обраному науковому напрямі є розробка додаткових засобів навчання, що містили б зразки практикоорієнтованих завдань за розмовними темами, визначеними у відповідних Програмах з навчання іноземних мов.

Література:

1. Соціальна інклюзія в Україні: низький рівень прийняття найбільш вразливих дітей // UNICEF Україна [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.unicef.org/ukraine/ukr/media_28458.html
2. Декларація про права інвалідів // Законодавство України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_117
3. Сандбергская декларация // Декларации [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/sundberg.shtml
4. Конвенція про права людини // Всеосвіта [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://vseosvita.ua/library/deklaracia-prav-ditini-68653.html>
5. Гриневич Л. НУШ: Ключові компетентності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=dS84FjhsMeI>

6. Національна доповідь «Про становище осіб з інвалідністю» // Національна асамблея людей з інвалідністю [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://naiu.org.ua/pro-stanovishche-osib-z-invalidnistyu-v-ukrajini/>

7. Закон України «Про освіту» // Верховна Рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19/page>.

8. WHO Global Disability Action Plan 2014-2021. Better Health for All People with Disability // World Health Organization [online]. – Available at: http://apps.who.int/iris/bitstream/10665/199544/1/9789241509619_eng.pdf?ua=1

9. Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>

References (translated and transliterated):

1. Sotsialna inkluzia v Ukraini: nyz'kyi riven' pryiniattia naibil'sh vrazlyvykh ditei [Social inclusion in Ukraine: a low level of acceptance of the most vulnerable children] // UNICEF Ukraina [online]. – Available at: https://www.unicef.org/ukraine/ukr/media_28458.html [in Ukrainian].

2. Declaratsia pro prava invalidiv [The Declaration of Rights of Disabled People] // Zakonodavstvo Ukrainy [online]. – Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_117 [in Ukrainian].

3. Sandbergskaia Declaratsia [Sundberg Declaration] // Deklaratsii [online]. – Available at: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/sundberg.shtml [in Russian].

4. Konventsii pro prava liudyny [Human Rights Convention] // Vseosvita [online]. – Available at: <https://vseosvita.ua/library/deklaracia-prav-ditini-68653.html> [in Ukrainian].

5. Grynevych L. NUSh: Kliuchovi kompetentnosti [Key competences] [online]. – Available at: <https://www.youtube.com/watch?v=dS84FjhsMeI>

6. Natsionalna dopovid' "Pro stanovysche osib z invalidnistiu" [National Report "On the Situation with Persons with Disability"] // Natsionalna asambleia

liudei z invalidnistiu [online]. – Available at: <http://naiu.org.ua/pro-stanovishche-osib-z-invalidnistyu-v-ukrajini/> [in Ukrainian].

7. Zakon Ukrainy “Pro osvitu” [The Law of Ukraine “On Education”] // Verkhovna Rada Ukrainy [online]. – Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19/page> [in Ukrainian].

8. WHO Global Disability Action Plan 2014-2021. Better Health for All People with Disability // World Health Organization [online]. – Available at: http://apps.who.int/iris/bitstream/10665/199544/1/9789241509619_eng.pdf?ua=1 [in English].

9. Nova Ukrainska shkola: kontseptualni zasady reformuvannia serednioi osvity [New Ukrainian School: the conceptual bases of the reformation of secondary education] [online]. – Available at: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> [in Ukrainian].

ПРАКТИКООРИЕНТИРОВАННОЕ ОБУЧЕНИЕ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ СТАРШЕКЛАССНИКОВ С ДЦП: ВОЗМОЖНОСТИ РЕАЛИЗАЦИИ

Щерба Н. С.

Аннотация. В соответствии с материалами международных документов по правам человека целью образования детей с инвалидностью является их максимальная социальная интеграция, способом достижения которой является практическая ориентация учебного процесса. В статье предложено ее определение в контексте обучения иностранному языку учеников с ДЦП, полученное в результате применения контент-анализа. Автор также приводит и обосновывает классификацию возможных действий на образовательном и учебном уровнях, которые способствуют достижению практической ориентации среднего иноязычного образования. Установлена связь между этими действиями, ключевыми компетентностями выпускника среднего

общеобразовательного заведения, уровнями владения иностранным языком и потенциальными возможностями старшеклассников с ДЦП.

THE PRACTICE-ORIENTED TEACHING OF FOREIGN LANGUAGE TO SENIOR LEARNERS WITH CEREBRAL PALSY: IMPLEMENTATION POSSIBILITIES

Shcherba N. S.

Resume. The key characteristic feature of the modern Ukrainian secondary education of learners with disability is the implementation of inclusive education. It is hindered by a number of difficulties that comprise: the lack of readiness in the society to admit diversity as natural; the lack of teachers' readiness to adjust learning to possibilities, learning disabilities and special educational needs of these children; and at last the lack of learners' readiness to forge their way towards maximal independence. As for the general mainstream education itself, its main drawback is its insufficient practical orientation. It leads to school-leavers' inability to develop the key competences suggested by New Ukrainian School Conceptual Bases. That is why the education cannot fulfill its strategic function and to empower SEN learners' social integration.

To eliminate the controversy the author specifies the meaning of "practice-oriented teaching foreign languages to SEN learners" by using the content analysis method, and creates the typology of relevant measures, connecting them with levels of language proficiency of learners with cerebral palsy, their strengths, difficulties and special educational needs. These measures are divided into 3 types: organizational, instructional and practical. The first type presupposes the consideration of individual peculiarities of learners with cerebral palsy and the rest are the measures of their preparation to social integration.